

Minakirjutusest. Tõnu Õnnepalu, Mihkel Raua ja Madis Kõivu näitel¹

Aare Pilv

2005. aastal kirjutasin artikli „Tekst kohandamiste vahel”, mis vaatles Tõnu Õnnepalu, Peeter Mudisti ja Jaan Kaplinski autobiograafilisi tekste. Selgitasin seal ühes joonealuses märkuses: „Kasutan siin *autobiograafia* mõistet mõnevõrra vabamalt, kui tavaks, mõistes selle *bio*-osa all mitte niivõrd elu kui teatavat narratiivi (seda välistamata), vaid pigem lihtsalt elusolekut; selliselt mõistetud autobiograafia sünonüümiks võikski olla *minakirjutus*” (Pilv 2005: 136).

Niisiis kasutan mõistet *minakirjutus*, et märkida intuiitiivselt piiritletavat komponenti autobiograafilise (ehk omaeluloolise) kirjutamise sees. Minu intuitsiooni lähtepunktiks on see, et autobiograafilisuse juures ei pruugi narratiivsus olla põhiline muster, millele endastkirjutamine püüdleks või milles „mina” n-õ selgub või tabatakse. Pigem luuakse narratiivsuse abil teatav raamistik, ettevalmistav ja vooderdav sõrestik, mis võimaldab osutada ja välja joonistada spetsiifilise minasuse- või iseduse-taju, mingi figuuri, millesse püüda enda taju oma unikaalsest ise-olekust – ja see figuur ise ei pruugi olla narratiivne. Kasutangi seepärast meelsasti pigem mõistet *minakirjutus*, kuna see võimaldab kõrvale põigelda autobiograafilisuse-käsitluse narratiivsuse-kesksusest, ja veelgi enam, see võimaldab väljuda otsestest biograafiažanridest (elulugu, memuaarid, päevikud) ning tabada neid minakirjutuslikke elemente ka mujal, neis kirjanduse liikides, mida peetakse pigem luuleks ja fiktsionaalseks või kunstiliseks kirjanduseks. See ei tähenda, et nood mõisted – *omaelulookirjutus* ning *minakirjutus* – välistaksid üksteist mingis tekstidele rakendatava analüüsimetoodika mõttes, pigem on siin küsimus lihtsalt pisut erinevas fokuseerituses.

Ma olen oma intuitsioonis tuge saanud mõnedelt iseduse problemaatikaga tegelevatelt filosoofidelt. Näiteks polemiseerib Inglismaa Yorki ülikooli keelefilosoof ja esteetik Peter Lamarque laialt levinud teoreetilise seisukohaga, et narratiivsus on sidusa subjekti loomise jaoks konstitutiivne (vt Lamarque 2004). Tema mitmete ja mitmekülgsede vastuväidete hulgas (millest mõned on rohkem, mõned vähem veenvad) on üks huvitavamaid näiteks see, et enese elust jutustades ja ennast nii- või teistsugusena identifitseerides tegeldakse pigem draamaga, aga draama minimaalnõuete hulka ei kuulu narratiivsus, draama minimaalnõueteks piisab tegelastest ja nendevahelisest kommunikatiivsusest. Lamarque’i

¹ Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teema „Autogenees ja ülekanne: moodsa kultuuri kujunemine Eestis” (SF0230032s08) toetusel. Teksti pisut teistsugune versioon ilmus pealkirja all „Niivõrd nüüd. Suvelektüüriks minakirjutusest” ajalehes Sirp 24. juulil 2009 (Pilv 2009).

põhiline vastuväide seisneb aga selles, et autobiograafiline narratiiv ei produtseeri sidusat identiteeti, vaid eeldab seda. Tema arvamuse kohaselt saab eksitus alguse sellest, et narratiivsuse määratlemisel võetakse lähtepunktiks fiktsionaalne narratiiv, ja kuna fiktsionaalne narratiiv tegeleb mõistagi sidusate tegelaste ja tegevuskäigu konstrueerimisega, siis kantakse see üle mis tahes narratiivsusele, kuid tehakse seekaudu viga, arvates, et ka mittefiktsionaalse narratiivi tegelaste ja tegevuse sidusus lähtub just nimelt sellest asjaolust, et tegu on narratiiviga. Tolle ülekande käigus tehakse lisaks veel üks eksitus – arvatakse, et narratiivsus on kuidagi olemuslikult fiktsionaliseeriva toimega (seekaudu polemiseerib Lamarque nt ajaloo teoreetiku Hayden White'i radikaalsemate seisukohtadega).

USA Penni ülikooli sotsiaal- ja poliitilise filosoofia õppejõud John Christman läheb selles narratiivsuse „troonilt kõigutamises” mõneti veelgi kaugemale või sügavamale (vt Christman 2004). Ta leiab, et kuigi narratiivsus võib väga edukalt toimida sidusa subjektuse loomise praktilises psühholoogilises tegevuses (nt on olemas kahestunud isiksusega skisofreenikute teraapia, kus tähtis koht on narratiivsusel), ei ole see sidusus narratiivsuse paratamatu omadus. Ta leiab, et narratiivsuse iseloomustamiseks esiletoodavast kolmest fundamentaalsest sidususe liigist – kausaalsest, teleoloogilisest ja temaatilisest – piisab rangelt võttes ainult viimasest, temaatilisest sidususest, et veel oleks võimalik narratiivist rääkida (sest on täiesti võimalik tajuda narratiivina mingit teksti või jutustust, milles pole kausaalseid ega teleoloogilisi sidustusi, kuid on temaatiline sidusus). See aga kipub juba olema niivõrd laialt määratletav ja palju väljakannatav sidususe liik, et põhimõtteliselt võiks kõike narratiiviks pidada – aga sel juhul kaob ära *narratiivi* mõiste spetsiifiline seletusjõud mingite muude asjade (nt sidusa subjektuse) seletamisel. Nii et narratiivsuse näol on tegu pelgalt keelelise väljenduse paratamatu lineaarsusega, mis ühel või teisel viisil piiritletuna omandab juba iseenesest temaatilise sidususe ilme, puhtalt oma piiritletuse tõttu. Teisisõnu, narratiivsus on olemuslik tähendusloome ja kommunikatsiooni suhtes, kuid mitte sidusa personaalse identiteedi loomise suhtes. Pigem vastupidi. Kujutledes elulugu teatava (vähemasti temaatiliselt, kui ka mitte kausaalselt ja teleoloogiliselt) sidusa narratiivina, on selleks sidustavaks teemaks just see ainukordne eneseks-oleku taju, mis kõike jutustatavat temaatiliselt ühendab, s.t see on narratiivi eelduseks.

Mõistagi tuleb siin üle rõhutada, et see, mida ma intuiivselt sihin, on just tuumne eneseidentsus, mitte mina identifitseerimine mingite rollidega. Too viimane on tõesti miski, mis tekib teatava narratiivsuse kaudu, sest rollid on alati subjekti suhtes oma sotsiaalkultuurilise keskkonnaga, ja enese kohta jutustatav narratiiv on alati adresseeritud sellele keskkonnale. Aga see pole mina või ise eneseidentsuse loomine, vaid mina ja tema keskkonna vahelise sidususe loomine, ning kausaalsus ja teleoloogilisus iseloomustavad just

subjekti suhet oma keskkonnaga, teatavat sekundaarset asetumist mingitesse suhetesse.²

Siinkohal tuleks meenutada eristust, mille Paul Ricoeur teeb eneseidentiteedist kõneldes – eristust *idem*-identiteedi ja *ipse*-identiteedi (ehk rangemalt öeldes *identiteedi* ja *ipseiteedi*, ehk tõlgituna *samasuse* ja *isesuse*) vahel (vt Ricoeur 1992: 115–125). Ricoeur kõneleb neist kahest identiteedist *harjumuse* ning *lubaduse pidamise* kujundite kaudu. Harjumuste, permanentsete iseloomujoonte tasandil *idem* ja *ipse* kattuvad, sest harjumused loovad isiksuse pideva *samasuse* endaga aja jooksul. Teisiti on aga lugu juhul, kui inimene peab kinni pidama enda antud sõnast – *ipse* ja *idem* lahknevad siin, sest sõna andnu ning sellest kinni pidaja identiteedi küsimust ei saa lahendada enam *idem*'i abil, vaid ainult *ipse* kaudu. Oletagem, et lubaduse täitmiseks peab inimene mõnest oma harjumusest loobuma: hoolimata sellest, et ta on kaotanud mõne joone oma *samasusest* endaga, tajub ta ennast ikkagi selle iseendana, kes ta oli lubadust andes, temas *isesus* on säilinud. Lubaduse täitmise puhul ei seisne identiteet selles, et „ma olen seesama, *mis* ma ikka olen olnud”, vaid selles, et „teatav enesetaju pidevus säilib minus isegi siis, kui ma ei säilita *samasust*”. *Idem*-identiteet on niisiis muudetav, ilma et *isesus* kaotsi läheks, see puudutab enese rollilist/kontekstilist identifitseerimist, kuid *ipse* kontseptsioon, mis puudutab tuumset eneseks-olemise taju, osutab *samas* suunas, mida ma sihin „minakirjutust” „tava”-autobiograafiast eristades. Põhimõtteliselt pean ma silmas eristust, kus ühel pool on mineviku jooksul kogunenud *samasustest* koosnev identiteet ning teisel identiteet, mis on suunatud pigem olevikule ja tulevikule.

See, mida ma niisiis intuiitiivselt sihin, on teatav „mina”-identiteedi ümbervahetamatu ainulaadsuse taju ja see, kuidas see taju kirja suudetakse püüda. Ehk siis see miski tekstis, mis tõrgub intertekstuaalsetele suhetele taandatavuse vastu ja annab tekstile tema unikaalsuse. Äärtpidi puutub see temaatika muidugi kokku üldise kunstiteose unikaalsuse temaatikaga, kuid mind huvitab just nimelt see, kuidas teksti mingi unikaalne element esindab kirjutava subjekti unikaalsust või kuidas üks tekst võib olla tervikuna teatav „iseduse” või „minaduse” presentatsioon mingite „loo” jutustamisest lahus olevate tekstiliste figuuride kaudu. Erinevate tekstuaalsete võtete kaudu (mis sageli võivad olla ka müstilised n-ö miinusvõtted) on võimalik esitada ka „mina” koherentsuse (*idem*-identiteedi) taga olevaid „lünki”, enesetaju ambivalentisust, iseduse pagevust reflekteeriva pilgu eest jms, nii et tekst ei näi „mina” elu mitte tagantjärele jutustavat, vaid „mina” elusust ennast esitavat. Seejuures ei ole huvitav ainult see, kuidas neid asju teksti sisus tematiseeritakse, vaid kuidas tekstuaalsed võtted seda „kehastavad”. See seletab ka, miks poeetilistel/fiktionaalsetel võtetel on mõnikord eeliseid faktuaalse/dokumentaalse laadi ees, kui küsimuse

² Sekundaarsuse all ei pea ma silmas subjekti identiteedi „ajalist” või „arenguloolist” sekundaarsust (sest on tegelikult väga võimalik, et keskkonna suhtes identifitseerumine ongi varasem kui „puhta” enesesamasuse taju teke); pean silmas puht „positsioonilist” sekundaarsust, kui juttu on isedusest.

all on kirjutaja minasuse-taju ning selle paratamatus ja ainulisus.³ Igasugune enesest jutustamine ei saa muidugi piirduda tolle eneseküllase isesusega ning asub looma sidusust teistega, nii et see, mida ma nimetan „minakirjutuseks”, võtab sageli just teatava välgatuse või lünga või mõistatuse kuju tekstikoe sees.

Viitan nüüd mõnedele sellistele „minakirjutuslikele” juhtumitele. Tolles juba mainitud artiklis Õnnepalu kohta proovisin välja joonistada seda, kuidas Anton Nigovi „Harjutustes” püütakse teatava autentse iseduse tabamise poole liikuda n-ö ümbernurga – tegeldakse pigem enese fiktsionaliseerimisega, enese kui tegelase või rolli vaatlemisega, kusjuures neid rolle ja identiteete on mitu, nad polemiseerivad vastastikku üksteise autentsuse üle, et jõuda ikkagi lõpuks selleni, et igasugune selgemalt määratletav identiteet on alati mingis mõttes fabuleeritud, nendest fabulatsioonidest väljamurdmine jääb alati poolikuks, „sest see, kuhu välja murtakse, jääb samuti [---] mingiks konstrueeritud fabuleeringuks. [---] võib-olla pole [aga] eesmärgiks see väljamurdmise sihtkoht, vaid [---] murdekoht ise, teatav vahemik, mis tekitati ühest ebautentsusest teise murdes nende kahe vahele. Iseenesest on see püsitu koht, s.t see pole ruum, kus leitaks püsivalt asu, kuhu saaks jääda. Aga sellest saab üha läbi liikuda, ja liikumisviisiks on kirjutamine, tekst kui nende pooluste vahel pendeldav liikumine. [---] Nõnda on see tekst ise, aga mitte teksti taga olevad fabuleeritud identiteedid, kohaks, kus asub tekstikirjutaja tõde selle kohta, „kes-ma-olen”. Meenutagem Nigovi ütlust: „Aga mis on see oma elu? See pole mitte midagi, ausõna.” See asupaik ongi „mitte midagi”, kuigi ta on olemas, niivõrd kui temast on võimalik läbi liikuda, kuigi mitte temas püsida.” (Pilv 2005: 151–152, Nigov 2002: 264.)

Ricoeuri taustal on kõnekas juba Nigovi „Harjutuste” pealkiri ise, mis rõhutab püüt väljuda elust kui harjumusest ning suundumist elu kui harjutuse poole – Ricoeuri *ipse* on ju nimelt midagi seesugust, mis kerkib identiteedi alusena esile väljaspool samasust loovaid harjumusi (*habitude*). Ning fiktsionaalsed/kunstilised praktikad ja võtted on alati väga sobili-

3 Fiktsionaalsuse ja faktuaalsuse suhte puhul kaldun ma jagama nende teoreetikute seisukohti, kes Ludwig Wittgensteini keelemängude teooriale toetudes väidavad laias laastus seda, et on võimatu kõnelda fiktsiooni tõeväärtusest (kas ja kuidas fiktsioon on tegelikkuse mimeetiline representatsioon), pigem tuleb fiktsionaalseid tekste käsitleda keelemängude etalonide arhiivina. Analoogiana võib tuua nt Wittgensteini näite meetri etaloni kohta: „On üks asi, mille kohta ei saa öelda, et ta on ühe meetri pikkune, ega ka seda, et ta ei ole ühe meetri pikkune, ja see on meetri etalon Pariisis. – Ent sellega me ei ole viimasele muidugi omistanud mingit tähelepanuväärset omadust, vaid me üksnes märkisime ära tema iseäraliku osa meetermõõdustiku mõõtmismängus.” (Wittgenstein 2005: 51.) Samas rollis on ka fiktsionaalsed tekstid kultuuriliste tähenduste ning nendest kõnelemise mängudes (vt Harrison 2004 ja Gibson 2004). Sellest vaatepunktist lähtudes on ka mõistetavam, miks just mõned fiktsionaalsele kirjutamislaadile omased võtted on minakirjutuse poolt otsitava „sisulise tõe” jaoks sobilikud vahendid, sest minakirjutuse objektiks on midagi, mille etaloniks saab olla vaid ta ise; minakirjutus ei representeer, vaid presenteerib isesust, otsib teid isesuse artikuleerimise „mängude” teostamiseks.

kud vahendid sellise ipseiteedi artikuleerimiseks – eriti just eelmainitud vaatenurga puhul, mille kohaselt fiktsionaalsus toimib teatava „etalonina”, mis ise mõõdule ei allu.⁴

Ka Önnepalu viimane raamat „Kevad ja suvi ja” on tolle identiteedi-dünaamika suhtes väga huviväärne teos. Hasso Krull on oma huvitavas arvustuses peatunud ühel kõnekal tekstil, 6. juuni sissekandel (Önnepalu 2009: 55), öeldes, et „Ernst Ennot tsiteerides pakub Önnepalu välja midagi, mida võiks pidada tema vananemispoetika võtmeks: nostalgialätte toomise juba praegusesse hetke, nagu oleks see, mida „mina” enda ees näeb, kusagilt kaugelt vaadates juba minevik. [---] Nii puutuvad muutumatus ja kaduvus otsapidi kokku.” (Krull 2009.)

Siinkirjutaja lasi selle luuletuse juures ennast kõita ühel oma valesstilugemisel. Tõenäoliselt raamatu üldhoiakust mõjutatuna lugesin ma üht fraasi natuke teisiti, kui see ilmselt algselt on mõeldud: „Ja mina olen ikka selles suves, / nagu siis, nii nüüd” (Önnepalu 2009: 55). Just fraas „nii nüüd” tähendab väga tõenäoliselt lihtsalt „nagu siis, nii ka nüüd”. Minul aga tuli spontaanselt esmatõlgendusena, et siin on mõeldud „nagu ka siis: niivõrd nüüd”, umbes nii nagu saab öelda „nii ilus, niivõrd ilus”, „nüüd” kui omadussõna, nii et praegust ja tollast hetke ühendab taju selle erilisest nüüdsusest. Ja mõnes mõttes oleks selline tõlgendus (rääkimata sellest, et see oleks lihtsalt palju ilusam ja kõnekam kui tavatõlgendus) täiesti asjakohane, kuivõrd Önnepalu tekstides on minu meelest võimalik täheldada mingit üldisemat tendentsi või tõmmet või tõuget teatava hetkelise ja õhukese „eimiski” poole, näiteks just millegi sellise poole, et kogu elu mahub ühte hetkelisse erootilisse kujutelma: „Ja see pole järgmisel hetkel / mitte midagi” (samas). See „järgmine hetk”, kus pole mitte midagi, kuulub samuti asja juurde, sest põhimõtteliselt muutub ka too eelnev erootilist kujutelma täis hetk mingis mõttes eimillekski, juba-möödunuks, juba praeguses hetkes nostalgiat tekitavaks, nii nagu Krull seda sõnastab. Selle kaudu tuuakse kogu konstruktsiooni sisse teatav poolikuks jääv murdekoht, kus hetkeks ollakse „eimillestki” läbi liikudes ebaautentsuste vahelises ruumis. Üks teine nüansikas „niivõrd-nüüd'i” sõnastus Önnepalult: „Mina tahaksin, et kõik, mis tuleb, tuleks kohe, / aga et see kõik veel natuke ootaks” (samas, 29).

Huvitav on ka see, kuidas Önnepalu päevik lõpeb – see jääb pooleli ja tekitab mulje, nagu ei liigukski päevik, mis on täis mingit isikliku lõpetatuse ja möödas-oleku tunnet, mitte selle punkti poole, kus päeviku saaks ära lõpetada, vaid just selle punkti poole, kus lõpetatusest saaks hoiduda ja päeviku saaks pooleli jätta. Nõnda markeerib päeviku lõpp taas ühte poolikut murdekohta kahe ebaautentsuse vahel, millest eelpool rääkisin.⁵

4 Ahvatlev oleks selles kontekstis hakata tõlgitsema Emil Tode „Mõõdu” *mõõdu* motiivi, kuid jäägu see praegu tulevikuvõimaluseks.

5 Kõnealuse teose „sisedraama” on muidugi palju komplitseeritum, kui ma siin kirjeldan, mida näitab kas või väga sagedane „ei midagi” oma erinevates tähendustes ja varjundites. Olen seda motiivi kogu Önnepalu luule lõikes püüdnud kaardistada artiklis „Tõnu Önnepalu nihilistika” (Pilt 2010).

Teine näide – viimase aja suurim Eesti raamatuhitt, Mihkel Raua „Musta pori näkku” (Raud 2008). Viitan ühele põhilisele asjale, mille poolest Raua raamat minu jaoks huvitav oli ja miks ma mingi nurga alt pean seda väga õnnestunud raamatuks (just nimelt „huvitavalt väljakukkunud” raamatuks, sest ma ei tea, kuivõrd autor seda niimoodi sihilikult kavandanud oli – aga see ei tohiks kirjandusliku teksti tõlgendajat ju ülearu morjendada). See huvitavus algab sellest, mis ühest küljest ja esmapilgul on raamatu puudus – nimelt et vaatepunktid lähevad raamatus kohati segi. Raua raamatus oleks otsekui kaks vaatepunkti: üks on praegune, oma mineviku suhtes teatud mõttes revideeriv, mõneti moralistliku programmiga jutustaja, kes tahab hoiatavalt näidata oma tollase elu läbikukkumist ja et see läbikukkumine oli juba alushoiakutesse sisse programmeeritud; teine vaatepunkt on tollase „mina“ vaatepunkt, teatav hoolimatu ja räigevõitu vaimustus sellise eluviisi üle. Need vaatepunktid lähevad kohati segi või on raskesti eristatavad (nt kui Raud kedagi räige keelekasutusega iseloomustab, siis pole alati selge, kas see on tema tollane või nüüdne pilk). See vaatepunktide segunemine häirib lugemise ajal, ja ta häirib minu arust ühel selgel põhjusel – segunemine murendab tolle narratiivi teleoloogilist sidusust. Ühest küljest on see väga tugeva eneseiroonilise moraaliga tekst, s.t just see moraal näib olevat teleoloogiline siht, kuid samas jääb tunne, et raamat otsekui ebaõnnestuks selles moraalikuulutuses, otsekui õõnestaks morali, mida kuulutab. Ja samas ei saa ju ka öelda, et see raamat oleks mõeldud üheselt glorifitseerima seda tollast krahhiga lõppenud elujärku, kuigi vaimustus ja nauding tollasest elust on tekstis ju varjamatult olemas. Jääb mulje, et mingis osas Raud nagu luiskaks, otsad ei jookse kokku, sidususest jääks nagu puudu.

Võib-olla on aga produktiivne võtta asja aga hoopis nii, et „kõik ongi nii, nagu Raud ütleb, kogu oma ambivalentsuses”. Jänesehaagina tsiteeriksin siinkohal hoopis üht illustreerivat mõttekäiku Jaanus Adamsonilt. Oma blogis on Adamson avaldanud lugemismärkmeid Kafka „Protsessi” kohta ning 25. mai postituses kirjutab ta: „”Protsessi” kohta käivaid postitusi üle lugedes jõudsin kõige esimeseni ja küsimuseni seal lõpus, et MIKS ikkagi on süü Kafkal see, mis ta on (painavalt määramatu) ja MIKS on tal inimesed sellised, nagu nad on (lapsikud, koeralikud jne) – ja ma mõistsin, et nii küsides OLIN ASETANUD KIRJANDUSE VALE REGISTRISSE (justkui oleksid kirjanikud „valetajad” või vähemalt peaksid seda olema). Miks küsida (justkui imestades) süütunde määramatuse ja inimeste koeralikkuse kohta Kafkal, kui süütunne ju ONGI määramatu ja inimesed ju ONGI koeralikud? [---] Kui sa eeldad, et kirjanik valetab sulle, peab valetama [---] kui valetamine on Kirjanduse kui sümboolse institutsiooni normaalne ja eeldatav funktsioneerimisviis, siis sa ju küsidki: „Miks, sa, Kafka, valetad lugejatele, et süü on määramatu, kui süü ongi ju määramatu?” Jne.” (Adamson 2009.)

Seda figuuri kasutades võiks Raua raamatu ambivalentsusest häiritud lugemisviisi kirjeldata samalaadse küsimusega: „Miks sa, Mihkel Raud, udutad, nagu oleks sa vaimustuses

oma tollasest elust ning samas nagu mõistaksid seda hukka, kui sa tegelikult ju teedki mõlemat?”

Mis ma sellega mõtlen? Mina lugesin seda raamatut eelkõige just teatava „isiksuseloo” või veelgi täpsemalt öeldes „isiksusemustrit” väljendusena. Raud tegeleb siin küll kõvasti rolliloomega, selles minu eespool mainitud mõttes, et ta sidustab ennast tugevasti oma adressaadiga (mitut pidi: metsiku rokkari rolli ning elukogenud moralisti rolli kaudu). Kuid ometi on tal välja kukkunud raamat, kus nonde rollide vahelise ambivalenttsuse poolt loodud lüngast paistab teatav taandamatu ja autentne minamuster, isiksus, kes ütleks midagi sellist: „Jah, minu moraal on see, et need ideaalid, mille kohaselt ma nooruses toiminis, viivad krahhini! Aga – ma ei kahetse midagi, sest minu enesega-leppimine tuleb mujalt kui oma nooruse eitamisest, ja osa selle enesega-leppimise jõust pärineb ka noist nooruses kogetud ekstaatilistest kogemustest.” (Kaus 2009b: 44.)⁶

Raua raamatul on õnnestunud seda paradoksi üsna veenvalt kehastada, tugeva ja kaasakiskuva narratiivi taga paikneb üks teine muster, mis võtab loolt tema ühese teleoloogilise sidususe ning asendab selle teise, temaatilise sidususega, ja teemaks pole ei eesti rokokogu ega mingi moraal, vaid Mihkel Raua isiksuselooline muster kogu oma redutseerimatuses mingile *idem*-identiteedile, mille tuumas pesitseb fundamentaalne katkestus, kusjuures selles redutseerimatuses manifesteerub tugevasti just nimelt *ipse*-identiteet. Nõnda on Raua raamat minakirjutuse seisukohalt väga huviväärne raamat – ja minu meelest just eelkõige sellest aspektist on ta vaadeldav ka huvitava kunstilise tekstina.

Viimaks veel pisut Madis Kõivust. Kõivu mälestustesari „Studia memoriae” on algusest peale erinenud tavapära memuaaridest selle poolest, et mälestuste objektiivse taastamise kõrval või asemel tegeldakse siin mälestuste subjektiivse täpsuse otsingutega, püütakse edasi anda pigem mäletamist kui mälestusi. Sarja viimases köites „Suvi Pääbul ja kinnijooks Raplas” on Kõiv sõnastanud ühe lihtsa võtme, mida tema „mälistuudiumid” sihivad. Olles lühidalt kirjeldanud Raplasse jõudmise situatsiooni, ütleb Kõiv: „Kuid see on ainult üldine skeem, mille mälu omas rekonstrueerimistegevuses vaatamiseks välja pakub. See pole pilt, mis mälusügavusest ehedana ja (võib-olla) esmakordselt pinnale kerkib, see on mitmekordselt ülemäletatud piltideseeriast ratsionaalselt rekonstrueeritud koguvaade: nõnda pidi see olema. Ainult kahenädalase habemega mees ukse kõrval pingil on ehtne, kuigi mitte esmakordselt tagasitulnu. Temale pääsen ligi niivõrd, et võin eraldada märke, mida varem pole tähele pannudki.” (Kõiv 2009: 263.) Niisiis, tavamemuaarid panevad kirja seda, mida juba mäletatakse, memuaarid on „ülemäletamine” ja sellest „ratsionaalselt konstrueeritud koguvaade”; „Studia” aga otsib meenutust, mis tuleks mällu „esmakordselt”, või kui ka mitte tervenisti esmakordselt, siis mõned jooned selles mälopildis on sellised, „mida varem pole tähele

⁶ Jan Kaus tsiteerib seda lõiku minu kirjast talle oma proosaülevaates. Poleemika taustana vt ka Kaus 2009a.

pannudki". Ehe meenutus toimub just kirjutamise käigus. Kõik me teame Tammsaare juttu „mälestustest ja mälestuste mälestustest” – Tammsaare räägib sellest, kuidas võetakse üle teiste inimeste mälestused –, Kõiv aga püüab tungida läbi iseenese „mälestuste mälestustest”, „ülemäletamisest”, kinnistunud mälu piltide ülekordamisest. Nõnda siis võib mõneti öelda, et fookuses pole siin niivõrd minevikuline juba-juhtunu, vaid olevikuline mäletamise-meenutamise protsess ise; mitte see, kuidas mina-kogum on mineviku jooksul kogunenud, vaid kuidas mina siin-praegu oma minevikuga suhestub ja sidustub. Tuletades meelde minu poolt valesti loetud Õnnepalut – Kõiv liigub oma „esmamäletamise” otsinguil sellesama taju poole, mida võiks sõnastada „nagu ka siis: niivõrd nüüd”. Ja on kõnekas, et oma studiumite lõpus, kus Kõiv tunneb vajadust teatava memuaarisarnase objektiivse otste kokkusidumise järele, annab ta kirjutamisjärje üle hoopis oma vennale – eriliselt rõhutatud väljumine oma isiklikust minakirjutusest objektiivsesse minevikukirjeldusse.

Ja taas võib öelda, et kui Kõivu „Studia memoriae” suudab kohati haarata toda ipseiteeti, siis suudab ta seda selliste kirjutamistehnikate kaudu, mis meenutavad pigem kunstilist või fiktsionaalset kirjutamisviisi.⁷ Nii et fiktsionaalsus pöördub ringiga „mina” pidevuse probleematika juurde tagasi: kui siinse artikli algupoole oli juttu sellest, et illusioon, mille kohaselt narratiivsus on „ise” sidususe alus, võrsus eksitusest, mis seisneb narratiivsuse määratlemises just fiktsionaalse narratiivi alusel, siis teistpidi võib öelda, et just fiktsioonile/kunstile omased tehnikad faktuaalse narratiivi sees ei võimalda isesust ainult esitada, vaid heal juhul ka produtseerida.

Kokkuvõtteks. „Mina”-identiteet „toimub” tõeliselt ikkagi püsitus nüüd-hetkes; ise sidus on pidev, kuid mitte oma sisult püsiv. Minakirjutus kipub alati teispoole sidusat minalugu, ta on olulisel määral ka olevikuline-tulevikuline, nii nagu „mina” ise on kogu aeg suubumas tundmatusse tulevikku, millessegi, mis „veel ei ole „mina””, millessegi, mis on „mina” suhtes veel eimiski, taandamatu kindlapiirilistele valmisidentiteetidele (säilitades ometi oma ipseiteedi) – selline „mitte-veel-„mina””-olek on ju üks ise-oleku ja elus-oleku põhiloomuseid. Omaelulooline jutustus on identiteetide ja neid piiritlevate alteriteetide, enesesamasuste ja neid piiritlevate teisesuste punumine ümber minakirjutuslike punktide. Selliste mustrite välgatus, mis pole taandatavad samastumisel põhinevatele identiteetidele, ainukordse eneseks-oleku tajule osutav lünk või mõistatus enesejutustuse koes – seda peangi silmas minakirjutuse all.

7 Asjad on muidugi veelgi komplitseeritumad: Kõivu mälu kirjutuse erinevust nt Prousti otseselt fiktsionaalsest mälu kirjutusest on huvitavalt analüüsinud Anti Saar oma ettekandes „Kadunud Kõtu”, mille ta pidas 14. jaanuaril 2010 UTKK seminaril „Kohvijoomised ja jalutuskäigud. Madis Kõiv ja eesti kultuurilugu” ja mis loodetavasti millalgi kuskil ka ilmub.

Kirjandus

- Adamson, Jaanus** 2009. „Protsessi” lugemismärkmed 10. (Vale). –<http://jaanusadamson.blogspot.com/2009/05/protsessi-lugemismarkmed-10-vale.html> (11.02.2010)
- Christman, John** 2004. Narrative unity as a condition of personhood. – *Metaphilosophy*, Vol.35, No. 5, lk 695–713.
- Gibson, John** 2004. Reading for Life. – *The Literary Wittgenstein*. Ed. J. Gibson and W. Huemer. London/New York: Routledge, lk 109–124.
- Harrison, Bernard** 2004. Imagined worlds and the real one: Plato, Wittgenstein, and mimesis. – *The Literary Wittgenstein*. Ed. J. Gibson and W. Huemer. London/New York: Routledge, lk 92–108.
- Kaus, Jan** 2009a. Mihkel-kuradi-Raud ja tema mäles-kuradi-tused. – *Looming*, nr 1, lk 147–151.
- Kaus, Jan** 2009b. Ilukirjandus ja elukirjandus. Eesti proosa 2008. – *Vikerkaar*, nr 6, lk 41–57.
- Krull, Hasso** 2009. Vananemise poeetika: tühjusetundest ekstaasini. – *Sirp*, 22. mai.
- Kõiv, Madis** 2009. Suvi Pääbul ja kinnijooks Raplas. *Studia memoriae* VI. (Eesti Lugu 31). Tallinn: Eesti Päevaleht/Akadeemia.
- Lamarque, Peter** 2004. On not expecting too much from narrative. – *Mind & Language*, Vol. 19, No. 4, lk 393–408.
- Nigov, Anton** 2002. Harjutused. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pilv, Aare** 2005. Tekst kohandamiste vahel. Anton Nigovi „Harjutuste” juhtum. – Kohanevad tekstid. Koost ja toim V. Sarapik, M. Kalda. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 135–154.
- Pilv, Aare** 2009. Niivõrd nüüd. Suvelektüüriks minakirjutusest. – *Sirp*, 24. juuli.
- Pilv, Aare** 2010. Tõnu Õnnepalu nihilistika. Kommenteeritud tsitaadikogu. – *Vikerkaar*, nr 1–2, lk 115–122.
- Raud, Mihkel** 2008. Musta pori näkku. Tallinn: Tammerraamat.
- Ricoeur, Paul** 1992. Oneself as Another. Trans. K. Blamey. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Wittgenstein, Ludwig** 2005. Filosoofilised uurimused. Tlk A. Luure. Tartu: Ilmamaa.
- Õnnepalu, Tõnu** 2009. Kevad ja suvi ja. Tallinn: Varrak.

Aare Pilv – MA, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse teadur.
E-post: aare.pilv@mail.ee